

על הספר "מסע הגיבורה: מסע האישה אל עצמיותה במיתוסים, במעגל החיים ובתרפיה"

מאת רות נצר, בן שמן: מודן, 523 עמ'

רבקה שאול בן-צבי

רות נצר היא אנליטיקנית יונגיאנית, חוקרת ספרות וקולנוע, סופרת ומשוררת שפרסמה ספרים רבים של שירה, פרוזה ועיון. ספרה 'מסע הגיבורה' עוסק במסע של האישה לדורותיה, בעקבות נשים במיתוס, בתרבות וביצירות אומנות. שירה היפים מאוד שעוסקים גם הם בגורל הנשי, בצד שירים יפים מאוד אחרים, מופיעים בין פרקי הספר ומעניקים עומק מטפורי לדברים המתוארים. בספר מובאות גם דוגמאות מהספרות ומהקולנוע בהקשר למיתוסים ולארכיטיפים המתוארים בספר, וכך הספר שזור ביצירה אישית וקולקטיבית.

לפני כעשור פרסמה רות נצר ספר עיון בשם "מסע הגיבור" המתאר את המהלך ההתפתחותי הנפשי לאור ארכיטיפים יונגיאניים. נוכח אופיו האוניברסלי של הספר, עולה השאלה מדוע בחרה המחברת לייחד כעת ספר ל"מסע הגיבורה"? התשובה פרוסה לאורך דפי הספר, מתחילתו ועד סופו. נצר טוענת שיש ייחודיות במסע הנשי, כי לתרבות הדכאנית האופפת את האישה יש השפעה גורלית על התפתחותה הפנימית והחיצונית. קשיים רבים המתגלים בחייה מקורם בהתניות, בדעות קדומות מקטינות, בשטיפת המוח של המיתוסים והאגדות, הסרטים ועולם הפרסומות ובחינוך משפחתי המבוסס על תפיסות נשנות. כל אלה טמונים בלא-מודע הנשי הקולקטיבי ועוברים מדור לדור מבלי שנשים לב לכך. גם בימינו טרם זכתה האישה ליחס הראוי, טוענת נצר בספר רב דפים שיוחד למצב האישה בעבר ובהווה.

גם היום מחפצים את האישה, ואין מתייחסים בהערכה מספקת לאיכויותיה ולעשייתה הנשית. בין השאר כותבת נצר על הדמוניזציה של האישה שמקורה בפחד ממנה, כפי שמתבטא בדמויות מפלצתיות המופיעות במיתוסים ובאגדות; דמוניזציה ופחד המובילים להדרתה. נושא אחר הוא מלכודת אידיאל היופי, היוצר פרסונה לא אותנטית ומעודד נרקיסיות. התחושה שהיופי הוא חזות הכול מאמללת את האישה, כי נוצרת התניה בין נשיותה ליופי בר החלוף, שאינו זהה עם עצמיותה העמוקה. פרק

* מבוסס על רשימה שפורסמה במוסף השבת של 'מקור ראשון', מוסף ספרות, 22.2.2019.
רבקה שאול בן-צבי, על הספר "מסע הגיבורה: מסע האישה אל עצמיותה במיתוסים, במעגל החיים ובתרפיה"

אחר עוסק בציפייה החברתית־משפחתית מהאישה להיות קורבן, להעניק ללא חשבון גם על חשבון רווחתה הנפשית והתקדמותה האישית, מה שיוצר ומעצים בה את ההיבט המזוכיסטי. היבט זה בא לידי ביטוי בפנטזיות ארוטיות של נשים ומשתקף בספרות ובשירה, למשל בשירים "אישה" של רחל וב"אהבת תפוח הזהב" של דליה רביקוביץ'.

ההשקפה היונגיאנית היא מהותנית, ונצר אכן כתבה באופן מהותני על תכונות נשיות וגבריות, על אנימה ואנימוס. התכונות הרעות המיוחסות לאישה הן ברובן תוצאה של פחד ודיכוי, אומרת נצר. אם שוללים מהאישה את האפשרות לרכוש חוכמה, כפי שהיה בעבר, איך אפשר לטעון כנגדה שהיא טיפשה? האישה צריכה להיפטר מהארכיטיפים התרבותיים השליליים שנדבקו אליה במרוצת הדורות, אומרת המחברת, ולהעצים את כוחותיה הפנימיים שהם גם אנימה וגם אנימוס. האנימה, היסוד הנשי, קשור לעולם הרגשי והאימהי, ולפי יונג הוא לא רק תכונה אישית אלא איכות אובייקטיבית שקיימת בעולם. האנימוס, היסוד הזכרי, קשור לסדר, לארגון, להחלטיות ולתכונות אחרות במכלול זה. לפי יונג, ובעקבותיו רות נצר, גם הגבר וגם האישה צריכים לפתח בתוכם את הקוטב השני כדי להיות בני אדם שלמים. גם נשים צריכות לפתח את היסוד הנשי בנפשן, שאף הוא דוכא וגונה במשך הדורות.

החלק העיקרי שבספר מתאר את השלבים השונים בחיי האישה, החל בילדותה וכלה בזקנתה, ואת הארכיטיפים הפועלים עליה בהתאם. הבנת השלבים, ולצד זאת הבנת ארכיטיפים בולטים, כמו 'העלמה הנצחית' בתחילת החיים ו'הזקנה החכמה' בשלב האחרון, מסייעות לקוראת לזהות את השלבים ואת מקורותיהם, ואף ליישם תהליכי תיקון. כך למשל ארכיטיפ ה"פואלה", תאומתו של ה"פואר" הגברי. זו האישה הרחפנית מסוג "העלמה הנצחית" שיכולותיה המעשיות וזהותה העצמית דלות והיא חיה בפנטזיה, בחיי רוח מתבדלים או במסעות אקזוטיים, וגם בטיולים מגבר לגבר. גם לארכיטיפ זה יתרונות משלו. ה"פואלות" נראות צעירות יותר, ולא בגלל קוסמטיקה. יש להן אנרגיות־נפש רעננות. הן מייצגות את אותו הכוח הרוחני או ההדוניסטי בחיי האדם ששואף להתענג ולהסיר את כבלי המציאות. זהו כוח שמאפיין את הנעורים. אך אם האישה נשארת ילדותית במשך חייה, אין היא מסוגלת להגשים עצמה. היא רוצה להישאר בעולם התענוגות הרוחניים או האחרים. יש לה קשיים בהקמת משפחה ובמילוי חובות, ובמהדורתה החילונית הייתה מעדיפה חיים ארוטיים חופשיים. נצר מדגישה שהתקופה שלנו מעודדת בייחוד את דמות ה"פואלה", בשל תרבות הסמים. גם העידן החדש מעורר את הבריחה מהמציאות. גם

רבקה שאול בן-צבי, על הספר "מסע הגיבורה: מסע האישה אל עצמיותה במיתוסים, במעגל החיים ובתרפיה"

הדרישות הרבות והמנוגדות מהאישה בימינו – להיות גם אשת איש ואם וגם אשת קריירה מוצלחת וגם סקסית – מעוררת בנשים רבות את הפחד והרתיעה ואת הנסיגה של הקיום הבלתי מחייב של ה"עלמה נצחית". דוגמה ל"פואלה" מובהקת הייתה המשוררת אמילי דיקינסון, שהסתגרה בביתה.

הפרק האחרון בחיי האישה הוא הזקנה, "גיל הזהב" בלשון מכובסת, גיל שארכיטיפים שליליים נקשרו אליו. אבל נצר אכן חושפת את הזהב האפשרי שבגיל הזהב, את היתרונות הגדולים, את החוויות החדשות, את ראיית העולם שהולכת ומעמיקה. לדעתי, אלה זמינים יותר למי שבנתה את חייה על יסודות נכונים ולא על פרסונה חברתית. מרענן מאוד לקרוא על הזקנה הרחק מתיאורי הסבל והכיעור הנפוצים כל כך, ו"שירי סוף הדרך" של לאה גולדברג יעידו.

הטענות שמשמיעה נצר על מצב האישה אינן חדשות כמובן וידועות כבר שנים רבות. הערך המוסף בספרה הוא באופן הצגת הדברים ובנייתם, ובעיקר בקישור ביניהם לבין עולם הארכיטיפים היונגיאניים. אבל ראויים לכבוד עמדתה העצמאית של נצר והתפלמסותה עם מוריה – פרויד, יונג ונוימן – באותן נקודות שבהן שגו לדעתה, מתוך מבט גברי-פטריארכלי ששוגה בהבנת נפש האישה, ומתעלם מהיסוד הדכאני שטמון כבר במיתוסים ובאגדות ואפילו בתאוריות שלהם עצמם.

בנימה אישית: השקעתי ימים רבים בקריאת הספר הארוך, חשתי את הקריאה כמין מונודיאלוג ותגובות רבות עלו בי כלפי הדברים. היו קטעים רבים שבהם היה לי ברור שנצר מדברת עליי ועל חברותיי ועל כמה בני משפחה ואנשים רבים נוספים. בעיות מוכרות מהיום-יום נחשפו לאור הבנת המיתוסים והארכיטיפים. הנהנתי בהסכמה נוכח קביעות שונות, וחשבתי בצער על נשים החוות דיכוי ואשר אחדות מהן אני מכירה באופן אישי.

אחד המיתוסים החשובים המועלים בספר הוא הסיפור על נרקיס ואקו. נרקיס כידוע היה בחור יפה שהתאהב בעצמו. אקו הייתה נימפה שנענשה על ידי האלה הרה באובדן קולה. היא הייתה מתוסכלת כי לא יכלה להביע את עצמה אלא רק להדהד את קולו של נרקיס. לא היה לה קיום משל עצמה, אלא קיום של הד. מיתוס זה צופן את השתקת האישה ובלימת קולה, כפי שמתבטא בדוגמאות רבות נוספות שמביאה נצר, בין השאר בסיפור קסנדרה, אותה נביאה שאיש לא היה מוכן להקשיב לה. מעניין שבספר "מסע הגיבור" יש פרק על הגבר הנרקיס, וגם פרק על ההיבריס, אך אין פרקים כאלה בספר על האישה. כי לאישה יש פעמים רבות בעיה נרקיסית הפוכה של היעדר נרקיסיות בריאה, שבמינון הנכון היא משאב בעל ערך. אוי לאישה

רבקה שאול בן-צבי, על הספר "מסע הגיבורה: מסע האישה אל עצמיותה במיתוסים, במעגל החיים ובתרפיה"

שקולה אבד וקיומה הוא רק הד, כשהיא נענית להאדרה העצמית של הגבר. נרקיסיות נכונה היא תנאי לקיום הנשי, כי בלי אהבה עצמית אנו, הנשים, בטלות ומבוטלות. נצר מציעה לקוראת מסע נפשירוחני שעשוי להתהוות מעצם קריאתו והפנמתו של הספר. מסע של השתחררות מארכיטיפים הרסניים, מסטריאוטיפים, מהתייחסויות מבוזות מופנמות ומליקויים אישיים שנוצרו עקב ההצפה התרבותית והמשפחתית.

הספר עוסק גם ביחס של התרבות לגופניות הנשית, למצוקות הגופניות והנפשיות של נשים, למצוקות נפש שהתרבות יצרה אותן וגם התעלמה מהן וכך יצרו מחלות נשיות ייחודיות. בעבר היו אלה סימפטומים של "דיבוק" שדרכם האישה הייתה יכולה לבטא את צרכיה התוקפניים והמיניים, וכיום אלה המחלות של עייפות כרונית ופיברומיאלרגיה.

נצר מדגישה את חשיבת ההתייחסות לשלבי מעבר בחיי האישה, לטקסי חניכה שהיו בעבר לנשים וכיום חסרים לנו ועלינו לייצר. כמו כן היא מדגישה את מה שיש לנו ללמוד מהאלות הקדומות – הארציות, המיניות, החכמות, הרוחניות ורבות הכוח – שמעידות על היכולות הנשיות הייחודיות.

המטרה היא לבנות את הנפש בצורה נכונה, ולאזן בין כוחות הנפש ובין ניגודיה השונים, שכל אחד מהם תורם את חלקו החיובי בהיותו במינון הנכון. המטרה היא להיעשות אישה בוגרת, ריבונית ועצמאית, בעלת ביטחון עצמי ואוטונומיה אישית; להתממש לפי נתונה הייחודיים האישיים ולחיות את המציאות ולא את הפנטזיה השלילית המגולמת באגדות האחים גרים שמעדיפה את הנסיכה כשהיא נרדמת ומבטיחה אשליה רומנטית של ישועה באמצעות נישואים לנסיך ודימויים שמעוותים את הנפש.

הספר הוא מסע פסיכולוגיתרבותי אל אופקים מתרחבים, אופקי החיים האישיים. זהו ספר "היברידי" במובן זה שהוא משלב התייחסות אקדמית, כולל מראי מקומות, יחד עם רשמים אישיים וחוויית רגשיות של המחברת ושל מטופליה, וגם חוויות שתוארו ביצירות ספרותיות ובמיתוסים שעליהם מושתת הספר. התוצאה היא ספר רציני ועמוק שמיוסד על מאמץ של שנים רבות באיסוף חומרים מגוונים וליכודם בדרך הגותית בעלת משמעות. חלקים רבים בספר נקראים כמו מסות אישיות, והסגנון המדויק מעביר גם את היסודות הנפשיים־רגשיים בדרך מתונה ומאופקת.